

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

ПСИХОЛОГІЯ БІДНОСТІ І БАГАТСТВА

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»
освітньо-професійної програми «Психологія бізнесу»

Обговорено і рекомендовано на
засіданні кафедри психології і
креативних індустрій
Протокол № 11
Від «23» червня 2023 р.

Чернігів 2023

Психологія бідності і багатства. Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» освітньо-професійної програми «Психологія бізнесу» / Укл.: Лещенко М.Є., Чепурна Г.Л. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. – 54 с.

Укладачі: Лещенко Марина Євгеніївна, старший викладач кафедри психології і креативних індустрій;
Чепурна Ганна Леонідівна, кандидат психологічних наук, на посаді доцента кафедри психології і креативних індустрій.

Відповідальна за випуск: Поленкова М.В., завідувачка кафедри психології і креативних індустрій, доктор економічних наук, доцент.

Рецензент: Філіпович В.М., кандидат психологічних наук, на посаді доцента кафедри психології і креативних індустрій Національного університету «Чернігівська політехніка».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	6
Практичне заняття 1	6
Практичне заняття 2	9
Практичне заняття 3	13
Практичне заняття 4	16
Практичне заняття 5	19
Практичне заняття 6	23
Практичне заняття 7	26
Практичне заняття 8	29
Практичне заняття 9	33
Практичне заняття 10	37
2 САМОСТІЙНА РОБОТА	40
3 ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ	41
4 МЕТОДИ КОНТРОЛЮ	42
5 ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ	43
6 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	45
7 ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	47
8 ДОДАТКИ	48
Додаток А	48
Додаток Б	52

ВСТУП

Професійне володіння методами психології бідності і багатства залишається складною теоретичною й практичною проблемою для фахівців-психологів. Необхідність розвитку фінансового мислення, запиту на покращення фінансового та психологічного благополуччя виникає в різних напрямках роботи з клієнтами в психології бізнесу.

Одним з головних факторів професійного становлення майбутніх психологів і їх професійної діяльності є знання, отримані при вивченні вибіркової дисципліни «Психологія бідності і багатства». Успішне засвоєння дисципліни дозволить магістру з розширити коло застосування набутих раніше знань та практичних навичок для вирішення задач психології бізнесу, до яких традиційно включають і задачі психології бідності і багатства.

Програма вивчення навчальної дисципліни «Психологія бідності і багатства» складена відповідно до освітньо-професійної програми «Психологія бізнесу» підготовки магістра галузі знань 05 «Соціальні і поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія».

Курс «Психологія бідності і багатства» має на меті забезпечення магістрів спеціальності «Психологія» теоретичними знаннями з психології бідності і багатства та практичними навичками їх застосування у практиці психології бізнесу.

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія бідності і багатства» є формування системи теоретичних знань про психологічні закони, механізми та закономірності розвитку фінансового мислення та застосування на практиці методів діагностики та подолання психологічних проблем і корекції бідності.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти повинні:

знати:

- об'єкт, предмет та завдання психології бідності і багатства;
- теоретико-методологічні принципи досліджень в галузі психології бідності і багатства
- психологічні теорії бідності і багатства;
- принципи і логіку конструювання методів психодіагностики;
- етапи та основні чинники економічної соціалізації

вміти:

- користуватись отриманими базовими теоретичними положеннями психології бідності і багатства;

- на практиці здійснювати тестування у вирішенні психологічних проблем особистості;
- володіти методами корекції бідності, розвитку фінансової грамотності, мислення достатку.

Навчальним планом передбачено вивчення курсу «Психологія бідності і багатства» в таких формах: лекції, практичні заняття, самостійна робота, письмові контрольні роботи, захист рефератів.

Практичні заняття є ефективною формою закріплення знань і виявлення творчості здобувачів вищої освіти. Вони доповнюють і узагальнюють матеріал, отриманий на лекціях, привчають здобувачів до самостійного пошуку знань, допомагають отримати навички логічного формулювання і викладу думок.

Контроль знань і умінь передбачає: письмову контрольну роботу, тестування, аналіз практичних завдань. Підсумковий контроль – іспит.

Методичні вказівки містять тематику та завдання до практичних занять, тематику доповідей та рефератів, завдання для практичної роботи (психологічний практикум) та опис і завдання для самостійної роботи здобувачів, а також список рекомендованої літератури.

Використані скорочення:

ЗВО – здобувач вищої освіти;

КПТ – когнітивно-поведінкова терапія.

1 ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Практичне заняття 1

Тема: Психологія бідності і багатства як практична дисципліна

Питання до обговорення

1. Психологічна сутність проблеми бідності
2. Особливості суб'єктивної, об'єктивної та абсолютної сторін розуміння бідності, їх показники
3. Особливості розуміння бідності та багатства в рамках психологічного, соціо-культурного та економічного підходів. Причини бідності.
4. Особливості застосування результатів психології бідності і багатства в практиці психології бізнесу.

Ключові поняття: бідність, багатство, психологія бідності.

Психологічний практикум

1. Робота в міні-групах. Робота з казкою про рибака та рибку.

Визначення індивідуально-типологічних рис особистості, пов'язаних з застряганням в бідності.

Визначення індивідуально-психологічних рис особистості, пов'язаних з розвитком багатства.

2. Психологічна діагностика. Виконання діагностики реальної структури ціннісних орієнтацій особистості за методикою С.С.Бубнової (додаток А).

3. Робота в групах. На основі отриманих результатів завдання 1 визначити співвідношення ціннісних орієнтацій та причин бідності.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Фінансова грамотність: шлях до багатства?
2. Психологія бідності: звички, які роблять нас бідними.
3. Мислення бідного та мислення мільонера.

Самостійна робота

Нерівність у суспільстві приваблювало увагу вчених ще задовго до Адама Сміта. Головним критерієм нерівності є багатство, гроші. Інші - влада, престиж, репутація, привілеї, контроль ресурсів - тісно з ним пов'язані. Через нерівність відносини людей у суспільстві завжди перебували у стані хиткої рівноваги, що порушувалася у випадку погіршення життя бідних, посилення тиску на них.

Матеріальне становище людини впливає з її образу в очах інших людей. Багаті люди сприймаються щасливими, здоровими, пристосованими. Бідні - нещасними та непристосованими, лінивими. Вони становлять у світі більшість населення. Порогом бідності вважається можливість витратити щодня менше \$4. Діапазон ставлення до бідних починається від повного презирства, ненадання ніякої допомоги до підтягування їх положення цілком прийнятних стандартів життя (соціальні програми, фонди, благодійність). Причому до застосування соціальних програм схильні, більшою частиною, багаті країни та багаті люди. У бідних країнах з великою кількістю нуворишів ставлення до бідняків презирливе та нещадне .

Проблема бідності у Західній психології сприймається як самостійна проблема. Бідність визначається, як нездатність підтримувати мінімальний - рівень життя. Існують різні теоретичні підходи до злиднів. При аналізі ставлення до бідності виділяють три групи її причин:

- індивідуалістичні (відповідальність за бідність покладається на поведінку та риси особистості бідних);
- структуральні (відповідальність покладається на екстремістське суспільство та економічні сили);
- фаталістичні (причина бідності – удача та доля).

Саме дослідження особистості бідних людей, на думку вчених, є одним з головних вкладів психології в пом'якшення гостроти проблеми бідності. Особистісні теорії бідності надають суперечливий матеріал, проте автори окремих публікацій і оглядів виділяють все ж таки деякі «константи» психологічного портрета людей, які демонструють об'єктивну або суб'єктивно переживану бідність (людина сприймає себе як бідного). Розглянемо ці стійкі властивості бідних.

В процесі самостійного опрацювання теми, здобувачам варто звернути увагу на такі особистісні характеристики бідних:

Тимчасова константа: у бідних виражена поточна орієнтація та короткочасні види майбутнє, тобто тимчасова орієнтація не представлена як здатність особистості відкладати задоволення своїх бажань (відкласти поточні менше цінні цілі в ім'я досягнення більше пізніх, але більше важливих).

Просторова константа, з бідністю частіше поєднується зовнішній локус контролю, тобто людина вважає, що події його життя керуються випадком, успіхом, більше сильними особистостями або силами, не під владними його розумінню, а не обумовлено власним поведінкою .

Енергетична константа: слабо виражено прагнення до успіху, ні переважання мотиву досягнення над мотивом уникнення невдачі (люди більше

боятися поразок, розчарувань, ніж бажають успіху).

Інформаційна константа: низька самооцінка (також почуття власної переваги, впевненість у собі). Базисна установка людини з «ринковою» психологією - готовність відповідати за конкретний результат своєї роботи – складається саме у людей з високою самооцінкою та рівнем домагань .

Значно менше уваги вченими приділялося проблемам психології багатства. Можна позначити деякі з них. Крім досліджень ставлення до багатих та етики багатства робилися спроби виявити особистісні проблеми, пов'язані з багатством. Так, раптові зміни добробуту (виграші, спадкування) часто пов'язані з руйнівними наслідками щодо соціальної ідентифікації (відображенням себе як представника іншого шару), з проблемами переходу до інших цінностей, інтересів, норм та моделей поведінки. Адаптація до багатства нерідко супроводжується загостренням особистісних проблем через зміну способу життя (фінансова безпека, збільшення часу дозвілля).

Багатство далеко не завжди пов'язане з переживанням щастя, саме тому вкоренився вираз «багаті теж плачуть». Саме собою багатство, високий дохід, знімає одні проблеми і породжує інші. Виявляється, приріст грошей зрушує вісь занепокоєння до інтерперсональних параметрів. Добробут, звільняючи людину від фінансово-економічних проблем, посилює її переживання у сфері внутрішньоособистісних, характерологічних проблем, які гірше вирішуються з допомогою грошей.

Завдання:

1. Відповідно до опрацьованого теоретичного матеріалу охарактеризуйте в чому заключається проблема багатства і бідності в Україні.
2. Зробіть порівняльну характеристику чинників бідності в Україні та країнах Європи.
3. Опишіть основні характеристики психологічного портрета бідного.

Література

[2, 6, 9, 10, 12, 19]

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «бідність».
2. Дайте визначення поняття «багатство».
3. Дайте визначення поняття «достаток».
4. Назвіть показники бідності.
5. Назвіть можливі причини бідності.
6. Вкажіть індивідуально-типологічні риси бідності.

7. В чому полягає сутність психології бідності як способу мислення?

Практичне заняття 2

Тема: Розуміння проблеми бідності різними напрямками психологічної науки

Питання до обговорення

1. Поняття бідності та багатства: філософсько-культурний аспект.
2. Особливості психоаналітичної теорії про бідність і багатство.
3. Характеристика сутності гуманістичних теорій самоактуалізації та самореалізації.
4. Біхевіористичний погляд на формування чинників бідності та вивченої безпорадності.
5. Погляд на феномени бідності і багатства в психології постмодернізму.

Ключові поняття: бідність, багатство, психоаналіз, біхевіоризм, гуманізм, безпорадність, самореалізація, самоактуалізація.

Психологічний практикум

1. Психологічна діагностика. Визначення психологічних типів особистості залежно від ступеня оптимізму та активності (енергійності) особистості. Методика Карамушки Л.М. Аналіз впливу психологічного типу особистості на формування стану бідності чи багатства.

2. Робота в міні-групах:

- 1) визначення звичок, які призводять до бідності;
- 2) визначення звичок, які допоможуть розвивати багатство.

Яким чином можна змінити звички, які призводять до бідності?

3. Робота в парах. Визначення причин бідності за асоціативним тестом К.Юнга (рис. 1)

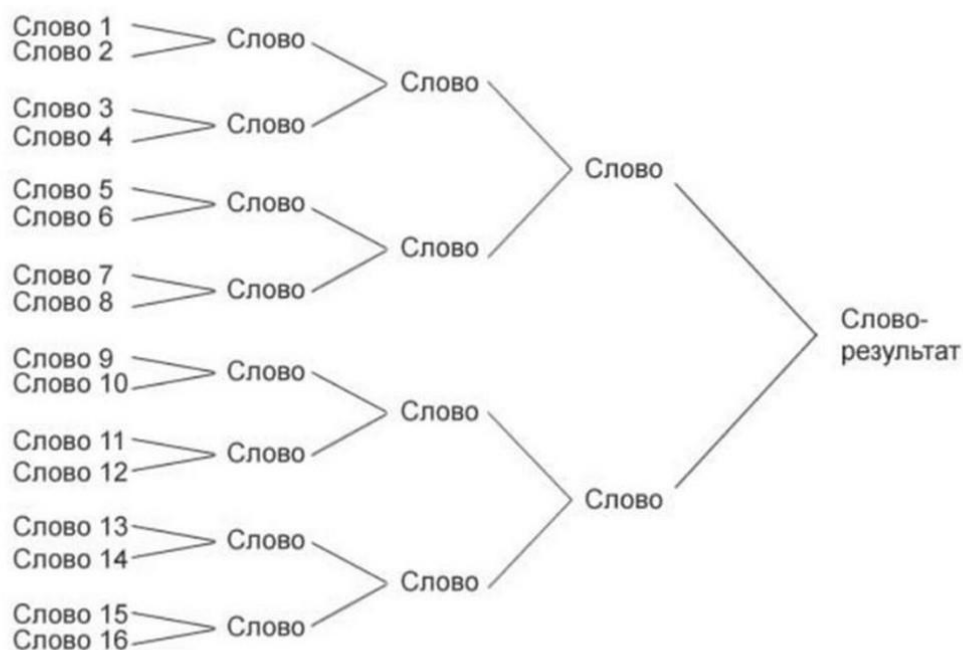
1. Коротко сформулювати проблему. Наприклад «Не можу вилізти з боргів».

2. У перший стовпчик записати 16 слів, які асоціюються з цією проблемою. Перші слова, які спадають на думку. Думаємо мінімум. Пишемо слова, навіть якщо вони здаються смішними або абсурдними.

3. З'єднати попарно слова 1+2; 3+4; 5+6; 7+8; 9+10; 11+12; 13+14; 15+16. Записати асоціації до утворених пар у наступний стовпчик.

4. З 8 слів зробити 4, із 4 зробити 2, з 2 зробити 1 і в результаті – отримали ключове слово, з яким потрібно працювати.

5. Зрозуміти, чим це слово допоможе в проблемі. Не завжди розуміння приходить відразу, варто тримати слово в голові протягом тижня і швидше за все прийде корисний інсайт, який допоможе у вирішенні.

Рисунок 1 – Схема асоціативного тесту К.Юнга

Тематика доповідей (презентацій)

1. Проблема бідності і багатства в історичному контексті.
2. Поведінка багатого: психологічні аспекти наuczіння.
3. Гроші як психологічне підкріплення.

Самостійна робота

Бідність є глобальною соціальною проблемою, яка впливає на життя мільйонів людей по всьому світу. Вона має комплексний характер і залучає увагу не лише економістів і соціологів, але й психологів. Розуміння проблеми бідності з психологічної перспективи допомагає фахівцям краще усвідомити вплив цього феномену на індивіда і суспільство в цілому. У цій темі розглядаються різні напрями психологічної науки, які досліджують проблему бідності та надають цінні уявлення про її причини і наслідки.

Розуміння проблеми бідності різними напрямками психологічної науки допомагає нам більш глибоко проаналізувати різні аспекти цього соціального явища. Когнітивна психологія досліджує вплив бідності на когнітивні процеси та прийняття рішень. Соціальна психологія зосереджується на взаємодії між

людьми та соціальному впливі на індивіда. Психологія розвитку вивчає вплив бідності на розвиток дітей та розробляє програми для підтримки їхнього успішного зростання. Психологія соціального статусу досліджує вплив бідності на соціальний статус і самооцінку особи.

Розуміння проблеми бідності з психологічної перспективи допомагає виявити важливі фактори, які сприяють бідності, а також розробити ефективні інтервенції та програми для підтримки людей, які живуть у бідності.

Використання психологічних знань дозволяє звернути увагу на психологічні наслідки бідності та розробити ефективні підходи для підтримки людей, які перебувають у бідності. Комбінація психологічних і соціальних інтервенцій може сприяти зменшенню нерівності, покращенню якості життя та підвищенню добробуту усього суспільства.

Когнітивна психологія вивчає, як інформація сприймається, обробляється та використовується людьми. З цього погляду, бідність може впливати на когнітивні процеси, такі як сприйняття, увага, пам'ять та розв'язання проблем. Дослідження показують, що економічні труднощі можуть призводити до погіршення когнітивних функцій і прийняття менш ефективних рішень. Наприклад, стресові умови, пов'язані з бідністю, можуть знизити пам'ять та когнітивну гнучкість. Розуміння цих процесів може допомогти розробити програми підтримки для людей, які живуть у бідності.

Психоаналітична теорія, розроблена Зигмундом Фройдом та розвинена його послідовниками, пропонує особливий погляд на проблему бідності і багатства. Згідно з психоаналітичною парадигмою, поняття бідності і багатства можна розглядати не тільки в економічному аспекті, але й в контексті психологічних процесів та невротичних механізмів.

Основні особливості психоаналітичної теорії про бідність і багатство включають такі аспекти:

Невротичні механізми: бідність і багатство можуть бути пов'язані з різними невротичними механізмами. Наприклад, люди можуть страждати від грошових фобій або комплексу неповноцінності, що призводить до перебільшення значення грошей або ставлення до себе в контексті матеріальних досягнень. В таких випадках, психоаналітики розглядають проблему бідності і багатства як відображення психологічних конфліктів та невротичних патологій.

Символічне значення: психоаналітики підкреслюють символічне значення бідності і багатства. Вони вважають, що матеріальний статус може мати сильний психологічний вплив на індивіда і викликати різні емоції та конфлікти. Багатство може бути пов'язане з емоціями як гордості, самовдоволення і безпеки, тоді як бідність може призводити до почуття неповноцінності, невпевненості і страху.

Безсвідомі динаміки: поняття бідності і багатства можуть бути пов'язані з безсвідомими динаміками та психологічними конфліктами. Наприклад, недостаток грошей може викликати невротичні механізми компенсації, де особа прагне задовольнити свої потреби через інші канали, такі як споживання, влада або контроль над іншими. З іншого боку, багатство може бути пов'язане з безсвідомими механізмами уникнення або відвертання від психологічних проблем та психосоціальних конфліктів.

Психологічні впливи в дитинстві: вплив дитинства на сприйняття індивіда щодо бідності і багатства. Наприклад, дитячий досвід недостатнього матеріального статусу можуть впливати на формування психологічних комплексів, які впливають на ставлення до грошей та матеріальних речей у подальшому житті. Психоаналітики досліджують роль дитинства в формуванні психологічних уявлень про бідність і багатство та розробляють методи психологічної підтримки для тих, хто має негативний досвід у дитинстві.

Психологічний розвиток та самовизначення: розглядається бідність і багатство як фактори, що впливають на психологічний розвиток та самовизначення особистості. Вважається, що наше ставлення до грошей і матеріальних речей формується в процесі психологічного розвитку та взаємодії.

Невіддільність від емоційного життя: проблеми бідності і багатства мають глибокі емоційні корені. Емоції, такі як почуття вини, ревнощів, страху або задоволення, можуть бути пов'язані зі станами бідності або багатства. Психоаналітики вивчають вплив цих емоцій на психологічний стан і поведінку людини, розкриваючи складні взаємозв'язки між фінансовим статусом і емоційним життям.

Неперсональні фактори: психоаналітична теорія розглядає бідність і багатство не тільки як результат індивідуальних психологічних процесів, але і як наслідок соціокультурних та структурних факторів. Вона визнає, що бідність може бути результатом системних нерівностей, соціальних стереотипів і несправедливості, які перебувають поза контролем окремої особи. Психоаналітики звертають увагу на вплив таких неперсональних факторів на формування психологічного ставлення до бідності і багатства та розвивають підходи до розуміння та врегулювання цих впливів.

Завдання:

Проаналізувавши основні напрямки психологічної науки, охарактеризувати можливі практичні кроки по подоланню проблеми бідності:

1. Підвищення свідомості.
2. Розвиток навичок.
3. Створення можливостей.

4. Психологічна підтримка.
5. Мобілізація ресурсів.
6. Системні зміни.

Література

[2, 6, 9, 10, 12, 19]

Контрольні питання

1. Як визначається бідність в філософсько-культурному аспекті?
2. В чому полягає сутність бідності в психоаналітичній теорії?
3. Чи впливають на формування проблеми бідності несвідомі комплекси особистості?
4. Як пов'язані самоактуалізація з проблемою бідності та багатства?
5. Що називають вивченою безпорадністю?
6. Як визначає бідність психологія постмодернізму?
7. Як визначає багатство психологія постмодернізму?

Практичне заняття 3

Тема: Психологічні особливості економічної соціалізації особистості

Питання до обговорення

1. Поняття економічної соціалізації, її соціально-психологічний аспект.
2. Характеристика факторів економічної соціалізації
3. Структура економічної соціалізації
4. Поняття про гроші та їх соціалізуюча функція
5. Етапи формування уявлень про гроші у дітей

Ключові поняття: соціалізація, економічна соціалізація, гроші, функції грошей.

Психологічний практикум

1. Відпрацювання ігрових практик у соціально-психологічному забезпеченню формування основ економічної культури.
2. Опрацювання тренінгових практик у соціально-психологічному забезпеченні економічної соціалізації особистості.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Сприйняття цінності грошей особистістю.

2. Типи економічної поведінки особистості.

Самостійна робота

Практичні особливості економічної соціалізації особистості включають широкий спектр процесів, дій та взаємодій, які відбуваються в суспільстві і впливають на формування уявлень, цінностей, навичок та поведінки людини в економічній сфері.

Основні практичні аспекти економічної соціалізації особистості

Економічна соціалізація починається з дитинства, коли особистість вперше стикається з економічними поняттями, явищами та реаліями. Сім'я, школа та інші соціальні інститути відіграють важливу роль у вихованні дітей у відповідності до економічних цінностей, розуміння економічних процесів та розвитку фінансових навичок.

Одним із ключових аспектів економічної соціалізації є формування фінансової грамотності. Це означає розвиток знань і навичок, пов'язаних з управлінням фінансами, розумінням бюджетування, збереженням, інвестуванням, плануванням і раціональним використанням ресурсів. Цей процес може включати навчання фінансовим основам, розбудову фінансових стратегій та практичне використання грошових ресурсів.

Економічна соціалізація також передбачає сприйняття та прийняття економічних цінностей, які формуються в суспільстві. Це можуть бути цінності, пов'язані з працею, підприємництвом, економічною свободою, рівністю можливостей, стійким розвитком і сталістю економіки тощо. Людина в процесі економічної соціалізації освоює ці цінності і впроваджує їх у своє повсякденне життя та прийняття рішень в економічній сфері.

Економічна соціалізація включає взаємодію особистості з економічним середовищем, таким як ринок праці, бізнес-середовище, фінансові інститути тощо. Це може охоплювати пошук роботи, розвиток професійних навичок, планування кар'єри, підприємницьку діяльність, взаємодію з банками та іншими фінансовими установами. Особистість в цьому процесі освоює правила, норми та економічні механізми, які діють у суспільстві.

Економічна соціалізація також впливає на соціальну мобільність особистості. Вона визначає можливості людини отримувати освіту, займати певні посади, розвиватися в економічній сфері та підвищувати свій соціальний статус.

Економічна соціалізація неодмінно впливає на культурні аспекти життя особистості. Економічні цінності, норми та переконання, які формуються в процесі соціалізації, стають складовою частиною культури. Наприклад, в деяких

культурах можуть бути підкреслені колективність і співпраця в економічній сфері, тоді як в інших культурах може пріоритет надаватись індивідуалізму та конкуренції. Економічна соціалізація впливає на формування культурних норм та цінностей, які регулюють економічні відносини в суспільстві.

Економічна соціалізація взаємодіє з іншими аспектами соціалізації, такими як соціальна, політична, культурна та освітня соціалізація. Вони взаємопов'язані і впливають один на одного. Наприклад, освітня соціалізація може забезпечити засвоєння економічних знань і навичок, а політична соціалізація може вплинути на формування законодавчої бази і регулювання економічних процесів. Взаємодія цих аспектів соціалізації формує повний образ особистості в контексті економічного життя.

Економічна соціалізація значною мірою залежить від моделей та соціального оточення, з якими особистість має контакт. Моделі, такі як батьки, вчителі, наставники, підприємці та інші представники економічної сфери, можуть впливати на уявлення, цінності та практики особистості в економічних справах. Соціальне оточення, таке як родина, спільнота, друзі, також впливає на економічну соціалізацію шляхом передачі знань, досвіду, норм та очікувань, пов'язаних з економічними аспектами життя.

Освіта і навчання відіграють важливу роль у процесі економічної соціалізації. Школи, університети та інші освітні установи надають знання про економічну теорію, фінанси, підприємництво та інші аспекти економіки. Освітня програма може спрямовуватися на розвиток економічної грамотності, критичного мислення, навичок прийняття економічних рішень та практичного застосування економічних знань.

Мас-медіа, такі як телебачення, радіо, Інтернет, також мають великий вплив на економічну соціалізацію. Засоби масової інформації надають інформацію про економічні події, тренди, бізнес-новини, споживчі звички тощо. Вони можуть формувати уявлення та думки про економічні питання, впливати на економічні установки та сприяти формуванню економічної свідомості. Особистість, отримуючи інформацію через мас-медіа, може розвивати свою економічну грамотність, аналітичні здібності та критичне мислення щодо економічних процесів.

Завдання:

1. Охарактеризувати стадії економічної соціалізації.
2. Розкрити грошові типи особистості.

Література

[2, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 19]

Контрольні питання

1. Дайте визначення економічної соціалізації.
2. Назвіть фактори економічної соціалізації.
3. Назвіть компоненти структури економічної соціалізації.
4. В чому полягає соціалізуюча функція грошей?
5. Назвіть етапи формування уявлень про гроші у дітей.
6. Назвіть сутність ігрових психологічних практик по формуванню основ економічної культури.
7. Що називають фінансовою грамотністю?
8. Назвіть стадіє економічної соціалізації.
9. Назвіть грошові типи особистості.

Практичне заняття 4

Тема: Психологія бідності як стилю життя

Питання до обговорення

1. Бідність як стиль життя.
2. Соціально-демографічні показники бідності.
4. Психологічні властивості бідних та специфіка споживання матеріальних благ.
5. Інструментальні та термінальні цінності в контексті вибору бідності чи багатства як стилю життя.

Ключові поняття: економічне благополуччя, психологічне благополуччя, показники бідності, стиль життя, інструментальні цінності, термінальні цінності, ціннісні орієнтації.

Психологічний практикум

1. Психологічна діагностика. Виконання дослідження рівня тяжіння до бідності [3]
2. Робота в групах. Визначення відмінностей мислення «бідних» та «багатих».
3. Опрацювання техніки «Мисли як багатий». Уявити себе багатим. На папері написати всі бажання, які б хотілось здійснити будучи багатим. Записуйте побажання, не зупиняючись, все поспіль. Якщо зробите паузу, це означатиме, що ви записали все, чого вам не вистачає на даний момент. І це будуть не мрії, не цілі, тобто констатація того, чого вам не вистачає в справжньому житті. І тільки після паузи ви почнете фокусувати увагу на справжні цілі, яких хотіли б досягти.

При цьому не забувайте про свій внутрішній настрій. Відчуйте себе успішною особистістю. Пишіть далі. Коли закінчите, порахуйте кількість сторінок. Наступний крок – виконання цього ж завдання у спокійній обстановці, з обмірковуванням та вказуванням подробиць. Таким чином будуть складатись особливі стереотипи поведінки та способи мислення.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Психологія бідності: чому люди вважають себе бідними.
2. Бідність – це хвороба?
3. Проблема стигматизації бідних.
4. Ціннісні орієнтації осіб із різним рівнем матеріального забезпечення.

Самостійна робота

Психологічна концепція бідності та багатства як стилів життя відображає те, як особистість сприймає, розуміє та взаємодіє зі своїм матеріальним становищем. Вона висуває ідею, що бідність та багатство мають не лише економічні аспекти, але й психологічні, які впливають на спосіб життя та ідентичність особистості.

Концепція бідності як стилю життя

Згідно з цією концепцією, бідність може бути розглянута як стиль життя, в основі якого лежать певні переконання, цінності та практики.

Особистість, яка сприймає бідність як стиль життя, може мати такі особливості:

1. Особистість може приймати пасивний підхід до вирішення фінансових проблем і неактивно шукати шляхи виходу з бідності. Вона може відчувати безсилля та недостатню самоефективність.

2. Особистість може відчувати сором, відчуженість або стигму, пов'язані зі своїм фінансовим становищем. Вона може відчувати, що не відповідає соціальним стандартам і очікуванням.

3. Особистість може не мати бажання досягнути матеріального достатку або не прагне до покращення свого фінансового стану. Вона може зосередитись на виживанні та задоволенні найнеобхідніших потреб.

Концепція багатства як стилю життя

Характеристики особистості, яка сприймає багатство як стиль життя зводяться до таких:

1. Вона активно займається фінансовим плануванням, має чіткі фінансові цілі, розробляє стратегії і способи досягнення матеріального достатку.

2. Прагне до постійного особистісного та професійного розвитку. Вона має

амбітні цілі, бажання досягти успіху і матеріального благополуччя.

3. Добре усвідомлює вартість грошей та вміє раціонально витратити свої ресурси. Вона має здатність планувати бюджет, керувати витратами і зберігати резерви для майбутнього.

4. Розуміє важливість інвестування в себе та свій розвиток. Вона може інвестувати у навчання, тренінги, особистісний розвиток, а також може бути готовою інвестувати в проекти або підприємницькі можливості інших людей.

5. Має впевненість у своїх можливостях досягнути матеріального успіху. Вона вірить у свої сили, має позитивну мотивацію та налаштована на досягнення своїх цілей.

При опрацюванні теми, ЗВО слід звернути увагу на те, що концепції бідності та багатства як стилів життя відображають різні підходи та погляди людей на матеріальне становище. Вони впливають на спосіб сприйняття, поведінку та ставлення до грошей і фінансів. Важливо розуміти, що ці концепції є широкими уявленнями і можуть варіюватись в залежності від культурних, соціальних та індивідуальних факторів.

Завдання:

1. Охарактеризуйте як переконання про гроші допомагають чи заважають процвітанню.

2. Охарактеризуйте наявність/відсутність гендерного аспекту бідності та багатства.

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. В чому полягає сутність бідності як стилю життя?
2. Вкажіть сутність багатства як стилю життя.
3. В чому полягає сутність об'єктивного психологічного благополуччя?
4. Як бідність та багатство впливають на суб'єктивне психологічне благополуччя?
5. Що таке «термінальні цінності»?
6. Яким чином цінності особистості впливають на вибір нею бідності чи багатства як стилю життя?
7. Чи відрізняються ціннісні орієнтації осіб з різним рівнем життя? Якщо так, то як саме?
8. В чому полягають відмінності мислення «бідних» та «багатих»?
9. Яким чином в суспільстві може проявлятися стигматизація бідних?

Практичне заняття 5

Тема: Психологічні аспекти багатства в контексті набуття соціального капіталу

Питання для обговорення

1. Основні підходи до визначення соціального капіталу.
2. Етапи набуття психологічного капіталу та особливості набуття соціального капіталу бідними та багатими.
3. Психологічні властивості бідних та багатих в контексті набуття соціального капіталу.
4. Зв'язки між економічним статусом, компонентами та соціально-психологічними особливостями стилю споживання матеріальних благ.

Ключові слова: соціальний капітал, економічний статус, матеріальні блага, споживання, стилі споживання благ.

Психологічний практикум

1. Робота в групах. Відповідно до виконаного завдання самостійної роботи (див. Самостійна робота) визначити та охарактеризувати техніки роботи з установками, які заважають розвитку достатку та багатства.

2. Робота в парах. Проаналізувати 4 типи переконань, що обмежують та записати установки, які наявні у особистості:

- 1) переконання про причини бідності;
- 2) переконання про зміст (сутність) грошей;
- 3) переконання про можливості людини;
- 4) переконання, що пов'язані з самодостатністю людини.

З кожного типу переконань вибрати по одній установці, що найміцніше сидить в підсвідомості, яка повторювалась та використовувалась в різних життєвих ситуаціях.

3. Багатство визначається тими доходами, які людина одержує. Їх можуть забезпечити:

- прибуток банків, нафтових компаній, магазинів, видавництв;
- спадщина;
- особливе везіння;
- вдала кар'єра;
- талант.

Визначте, які установки в кожній з названих категорій можуть заважати розвитку багатства.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Дослідження бідності українськими науковцями на сучасному етапі розвитку суспільства і науки.
2. Дослідження шляхів подолання бідності в сучасних умовах.
3. Особливості ставлення до матеріальних благ на різних етапах розвитку.

Самостійна робота

Психологічна робота по подоланню проблеми бідності та набуття багатства в контексті набуття соціального капіталу включає психо-консультативну допомогу по формуванню таких аспектів:

Відчуття самоцінності. У бідних людей можуть виникати низька самооцінка та відчуття безсилля через обмежені можливості та соціальні обставини. Психолог може допомогти клієнтам розвивати почуття самоцінності та впевненості, що сприятиме їхньому набуттю соціального капіталу.

Мотивація до змін. У бідних людей може виникати відчуття безнадійності та низька мотивація до змін. Психолог може працювати з клієнтами над розбудовою мотивації, виявленням цілей та розвитком плану дій для набуття соціального капіталу.

Самовпевненість та комунікаційні навички. Успішне набуття соціального капіталу вимагає комунікації, будування відносин та співпраці з іншими людьми. Психолог може допомогти клієнтам розвивати самовпевненість та комунікаційні навички, які допоможуть їм встановлювати зв'язки, отримувати підтримку та розширювати свою соціальну мережу.

Розвиток емоційної інтелігентності. Емоційна інтелігентність є важливою для побудови позитивних міжособистісних відносин та сприяє взаємодії з іншими людьми. Психолог може працювати з клієнтами над розвитком їхньої емоційної інтелігентності, що сприятиме набуттю соціального капіталу та підтримці.

Розвиток соціальних навичок. Є важливим для будування та підтримки взаємовідносин з іншими людьми. Психолог може допомогти клієнтам розвивати навички ефективного спілкування, слухання, співпраці та розв'язання конфліктів. Це сприяє побудові міцних соціальних зв'язків і підтримці з боку інших людей, що є важливим для набуття соціального капіталу.

Розвиток емоційної стійкості, яка допомагає людям подолати стресові ситуації та виклики, що можуть виникати при роботі над набуттям соціального капіталу. Психолог може працювати з клієнтами над розвитком їхньої емоційної стійкості, вчить стратегіям керування емоціями, розумінню та прийняттю власних почуттів, а також розвиває способи психологічної саморегуляції.

Використання позитивної психології, що ставить акцент на розвитку сильних сторін, оптимізму та позитивного ставлення до життя. Психолог може застосовувати позитивну психологію в роботі з клієнтами для підтримки їхнього розвитку соціального капіталу. Це включає використання розвитку оптимістичного мислення та пошуку можливостей у складних ситуаціях.

Розробка стратегій розвитку мережі контактів. Психолог може працювати з клієнтами над розробкою стратегій для розширення їхньої соціально-комунікативної мережі.

Розвиток спроможності до співробітництва та колективної діяльності з метою набуття достатку. Психолог може допомогти клієнтам розвивати навички командної роботи, співпраці та лідерства, що сприятиме їхньому здатності вибудовувати міцні взаємини і співпрацювати з іншими людьми для досягнення спільних цілей.

Розробка планів та стратегій. Психолог може сприяти розвитку навичок планування та стратегічного мислення, що допоможе клієнтам ефективно розробляти свої фінансові та життєві цілі. Використання психологічних інструментів, таких як SWOT-аналіз (аналіз сильних сторін, слабких сторін, можливостей та загроз), може допомогти клієнтам розуміти свої ресурси та можливості, а також визначати стратегії для досягнення бажаних результатів.

Розвиток фінансової грамотності, яка є ключовим фактором у набутті соціального капіталу. Психолог може працювати з клієнтами над розвитком їхньої фінансової грамотності, включаючи розуміння основних понять, навички бюджетування, управління боргами, інвестування та розуміння ризиків і можливостей фінансових рішень.

Розробка планів кар'єрного росту. Психолог може допомогти клієнтам визначити свої кар'єрні цілі та розробити план дій для їх досягнення.

Робота зі стресом та емоційними перешкодами. Процес набуття соціального капіталу може бути супроводжуваний стресом і емоційними перешкодами, особливо у випадку переходу з бідності до багатства або зміни соціального статусу. Психолог може допомогти клієнтам управляти стресом, розвивати емоційну стійкість та навчити їх ефективним стратегіям копінгю.

Робота зі свідомим споживанням. Психолог може сприяти розвитку навичок свідомого споживання, що полягає у здатності розуміти свої потреби, визначати пріоритети та здійснювати розумні фінансові вибори. Це допомагає клієнтам уникати неконтрольованого розходу ресурсів і сприяє збереженню та зростанню багатства.

Розвиток гнучкості та адаптивності. У сучасному світі зміни швидкі та непередбачувані, тому розвиток гнучкості та адаптивності є важливими

компетенціями. Психолог може працювати з клієнтами над розвитком їхньої гнучкості та здатності адаптуватися до нових умов і викликів. Це допомагає їм успішно реагувати на зміни у соціальному середовищі та використовувати можливості для набуття соціального капіталу.

Підтримка мотивації та напрацювання цілей. Психолог може допомагати клієнтам у підтримці мотивації та розробці чітких цілей, що сприяє набуттю соціального капіталу. Виявлення мотивів та цінностей клієнтів, розробка план

Психологічна підтримка при зміні соціального статусу. Перехід з бідності до багатства та навпаки або зміна соціального статусу може супроводжуватися психологічними викликами, такими як почуття вини, страху або невпевненості. Психолог може надати підтримку клієнтам у процесі зміни соціального статусу, працюючи з їхніми емоціями, переконаннями та самооцінкою, що сприяє підвищенню самовпевненості та позитивному самовизначенню.

Психологічний супровід у формуванні позитивного ставлення до багатства. У набутті соціального капіталу важливо мати позитивне ставлення до багатства та успіху. Психолог може сприяти клієнтам у формуванні здорового сприйняття багатства, розумінні його цінності та впливу на життя, а також у подоланні евентуальних внутрішніх перешкод, що можуть виникати у зв'язку зі стереотипами або глобальними переконаннями про багатство.

Розвиток самосвідомості та самопізнання. Розуміння власних потреб, цінностей, мотивацій і сильних сторін є важливими факторами у формуванні соціального капіталу. Психолог може працювати з клієнтами над розвитком самосвідомості та самопізнання, допомагаючи їм розкривати свій потенціал, визначати свої цілі та пріоритети, а також розуміти власні емоції та реакції.

Завдання:

1. Охарактеризуйте вплив соціальних установок на розвиток бідності.
2. Охарактеризуйте вплив соціальних установок на досягнення багатства.

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «соціальний капітал».
2. Що називають психологічним капіталом?
3. Назвіть етапи набуття психологічного капіталу.
4. Назвіть етапи набуття соціального капіталу.
5. Назвіть психологічні властивості бідних в контексті набуття капіталу.
6. Назвіть психологічні особливості багатих в контексті набуття капіталу.

7. Який зв'язок між економічним статусом особистості та стилем споживання матеріальних благ?
8. Вкажіть зв'язок між установками особистості і розвитком бідності чи досягнення багатства.
9. Назвіть техніки роботи з установками, які заважають розвитку достатку та багатства.

Практичне заняття 6

Тема: Практика психосоціальної роботи, спрямованої на подолання бідності

Питання до обговорення

1. Характеристика напрямків психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності: економічна психосоціальна робота, фінансова, психологічна, комунікаційна психосоціальна робота.
2. Особливості корекції бідності за В. Васютинським, її напрямки:
  - а) посилення рефлексивних процесів
  - б) зниження інтенсивності егоцентризму
  - в) розширення мережі соціальних зв'язків
  - г) вироблення нових ефективних стратегій взаємодії
  - д) набуття здатності визнавати помилковість своїх суджень.
  - е) переосмислення доцільності правил і норм, завдяки яким вибудовуються стосунки з іншими.

Ключові слова: психосоціальна робота, економічна психосоціальна робота, комунікаційна психосоціальна робота, егоцентризм, рефлексія, стратегії взаємодії.

Психологічний практикум

Опрацювання технік, спрямованих на формування прагнень досягнення достатку та багатства.

1. Колесо життя.
2. Коллаж: чинники економічного благополуччя.
3. Арт-терапевтичні практики усвідомлення досягнення економічного благополуччя.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Формування психологічного комплексу бідності.
2. Вплив комплексу меншовартості на розвиток проблеми бідності.

Самостійна робота

Психосоціальна робота щодо подолання та попередження бідності - це комплексний підхід, спрямований на покращення життя людей, які перебувають у складних соціально-економічних умовах і стикаються з проблемами бідності. Ця робота враховує психологічні та соціальні аспекти бідності і спрямована на забезпечення ефективної підтримки, допомоги та розвитку осіб, що перебувають у цьому стані.

При опрацюванні теми здобувачам слід звернути увагу на такі особливості психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності:

1. Орієнтованість на особистість: центральною фігурою у психосоціальній роботі є особистість, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Психологи визнають гідність та потреби кожної людини, надають індивідуальне консультування та допомогу, створюють сприятливі умови для особистого розвитку.

2. Холістичний підхід: полягає у врахуванні психологічних, соціальних, економічних та культурних аспектів бідності. Вона спрямована на розвиток не лише матеріальних ресурсів, але й підтримку соціальних мереж, зміцнення самооцінки, підвищення навичок та здатностей, що допомагають людям змінити свою життєву ситуацію.

3. Системність. Полягає у переконанні клієнта щодо співпраці з іншими фахівцями, організаціями та громадськими ініціативами, щоб забезпечити комплексну підтримку для особи.

4. Соціальна справедливість: психосоціальна робота ставить перед собою мету боротьби з нерівностями та соціальною несправедливістю. Професіонали в цій галузі працюють на різних рівнях - індивідуальному, груповому та громадському - для створення умов, що сприяють рівному доступу до ресурсів та можливостей для всіх людей.

5. Робота з громадою: психосоціальні працівники співпрацюють зі спільнотами та громадськими організаціями, залучаючи місцеві ресурси та здібності для підтримки осіб, що перебувають у бідності. Це може включати організацію тренінгів, розвиток програм соціальної підтримки тощо.

6. Емпатія та взаємодія: психосоціальні працівники виявляють емпатію та розуміння до людей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Вони прагнуть побачити ситуацію очима клієнта, розуміти його потреби та бажання, а також створювати невідкладні та довготривалі взаємодії, що сприяють змінам у житті людини.

7. Робота з уразливими групами: психосоціальна робота зосереджена на підтримці та захисті уразливих груп, які найбільше постраждали від бідності,

таких як діти, молодь, люди похилого віку, люди з інвалідністю, мігранти, бездомні та інші. Це включає в себе розуміння їхніх особливих потреб, адаптацію програм та послуг до їхніх контекстів та забезпечення їхньої участі у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя.

8. Психологічна підтримка: психологи надають психологічну підтримку та консультивання людям, що перебувають у бідності. Це може включати психологічну підтримку для подолання стресу, тривоги, депресії, підвищення самооцінки та здатностей, а також розвиток механізмів самопомоги та стратегій справляння з труднощами.

9. Розвиток навичок та ресурсів: психосоціальна робота спрямована на розвиток навичок, здатностей та ресурсів у людей, які перебувають у бідності. Це може включати тренінги з фінансової грамотності, професійного розвитку, розвитку міжособистісних навичок, планування кар'єри та інших важливих аспектів, що допомагають підвищити самодостатність та здатність досягати життєвих цілей.

Завдання:

1. Визначити вплив соціальних норм та цінностей на ефективність психосоціальної роботи по попередженню та подоланню проблеми бідності..

2. Охарактеризувати правила спілкування з клієнтом в рамках психосоціальної підтримки щодо попередження та подолання проблеми бідності.

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. В чому полягає сутність психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності?
2. Назвіть напрямки психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності.
3. В чому полягає сутність економічної психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності?
4. В чому полягає сутність фінансової психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності?
5. В чому полягає сутність психологічної роботи щодо подолання та попередження бідності?
6. В чому полягає сутність комунікаційної психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності?

7. Назвіть напрямки психологічної корекції бідності.
8. Як впливає рефлексія на попередження та подолання проблеми бідності?
9. Назвіть техніки, спрямовані на подолання проблеми бідності та формування прагнень досягнення достатку.

Практичне заняття 7

Тема: Практика психологічної роботи по розвитку стратегій формування економічного благополуччя методами когнітивно-поведінкової терапії

Питання до обговорення

1. Основні риси і ресурси когнітивної терапії в роботі по подоланню проблеми бідності.
2. Усвідомлення та вербалізація неадаптивних концепцій та зміна правил регуляції правил поведінки за А. Беком.
3. Когнітивна модель невроту (депресії). «Кодекс невротика» та його подолання.
4. Раціонально-емотивна терапія Альберта Елліса: основні положення і техніки.
5. Когнітивна модель, або когнітивна тріада депресії.

Ключові поняття: когнітивно-поведінкова терапія, стрес, неврот, модель невроту, раціонально-емотивна терапія, когнітивна модель.

Психологічний практикум

1. Робота в парах. Формування «психології багатства». Опрацювання страхів-установок, які заважають формуванню достатку та багатства.

1) записати свої страхи стосовно грошей;

2) вибрати страх, який є саме тим, що блокує надходження бажаної суми коштів та дати розгорнуту відповідь на такі питання:

- чого ви боїтесь?

- чому ви боїтесь?

- чи варто цього боятись?

- чи є у цього страху раціональна основа?

- чого ви боїтесь більше: виконати цю дію чи того, що ви не досягнете мети?

На основі цієї техніки можна визначити раціональність/іраціональність страху досягнень та його впливу на прагнення розвитку багатства.

2. Опрацювання кейсу.

Психолог працює зі здобувачем, який походить з бідної родини і має

обмежені фінансові ресурси. Здобувач постійно відчуває тривогу та відчуття безнадійності щодо своїх можливостей отримати освіту та досягти успіху. Він також має негативні переконання про свою вартість та здатність до досягнення фінансового благополуччя.

Опишіть роботу з цим здобувачем за допомогою когнітивно-поведінкової терапії, використовуючи такі підходи:

1. Ідентифікація дисторсій мислення.
2. Розвиток фінансової грамотності.
3. Розвиток плану дій.
4. Впровадження самодисципліни та самоконтролю.
5. Підтримка емоційного благополуччя.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Як безгрошів'я передається спадково.
2. Багатство та бідність – матеріальні категорії чи стан душі?

Самостійна робота

Психологічна робота з бідністю за допомогою когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) може бути ефективним підходом для допомоги людям змінити негативні мислення та поведінкові звички, які сприяють бідності.

При опрацюванні теми ЗВО слід звернути увагу на методи, які можуть бути використані в рамках КПТ при роботі з бідністю.

1. Визначення дисторсій мислення. КПТ приділяє увагу ідентифікації та переосмисленню негативних дисторсій мислення, таких як катастрофізація (загострення негативних наслідків) або зниження самооцінки. Психолог може допомогти клієнту відчути і розпізнати ці дисторсії та навчити їх переформулюванню на більш реалістичні думки.

2. Розвиток стратегій управління бюджетом. КПТ може допомогти клієнтам навчитися ефективного управління фінансами. Це може включати в себе розробку бюджету, встановлення пріоритетів, навчання плануванню витрат та стратегій уникнення зайвих витрат.

3. Розробка навичок працевлаштування. КПТ може допомогти людям розвинути навички, які сприятимуть їх працевлаштуванню або покращенню професійного розвитку. Це може включати тренінг зі складання резюме, підготовку до співбесіди, розвиток міжособистісних навичок та стратегій зайнятості.

4. Підтримка розвитку фінансової грамотності. КПТ може допомогти клієнтам у розумінні фінансових процесів, управлінні бюджетом та прийнятті

розумних фінансових рішень. Психолог може використовувати різні методи, такі як практичні вправи з планування витрат, ролеві ігри або рольові моделі для вирішення фінансових проблем і прийняття здорових фінансових рішень.

5. Впровадження стратегій збереження. КПТ може допомогти людям розвинути навички збереження, що дозволить зберегти гроші та створити фінансовий резерв. Психолог може сприяти усвідомленню цінності збережень, постановці фінансових цілей та розробці плану дій для досягнення цих цілей.

6. Робота зі стресом і емоційним блоком. Бідність може спричиняти значний рівень стресу та емоційного напруження. КПТ може надавати клієнтам стратегії управління стресом, включаючи релаксаційні техніки, медитацію та когнітивні перепрограмування, щоб допомогти знизити рівень стресу та поліпшити загальний психологічний стан.

7. Розвиток позитивного мислення і самооцінки. КПТ може допомогти людям, що перебувають у бідності, змінити негативне мислення та покращити самооцінку. Психолог може працювати з клієнтом над розвитком позитивних поглядів та переконань, що сприяють вірі у власні можливості і здатність до позитивних змін.

Ці методи КПТ можуть бути ефективними інструментами для допомоги людям змінити негативні мислення та поведінкові звички, що сприяють бідності. Психологічна робота заснована на КПТ може надати практичні інструменти та стратегії, які допоможуть клієнтам розвивати навички управління фінансами, змінювати негативні переконання та розвивати позитивне мислення, знаходити способи збереження та працевлаштування. Однак, важливо пам'ятати, що психологічна робота з бідністю має бути індивідуалізованою, враховувати унікальні потреби та контекст кожного клієнта. Головна мета роботи психолога полягає в тому, щоб допомогти людям з бідністю змінити свої переконання, звички та стратегії, що сприяють їх фінансовому благополуччю і загальному психологічному стану.

Завдання:

1. Підібрати методики дослідження негативних психо-емоційних станів особистості.
2. Чи існує зв'язок між психо-емоційним станом та витрачанням коштів?

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. Вкажіть основні риси когнітивної терапії по подоланню проблеми

бідності.

2. Назвіть сутність когнітивної моделі неврозу.
3. В чому полягає сутність раціонально-емотивної терапії А.Елліса?
4. Назвіть техніки раціонально-емотивної терапії А.Елліса.
5. Назвіть сутність «кодексу невротика».
6. Назвіть сутність когнітивної тріади депресії.
7. Назвіть методи когнітивно-поведінкової терапії, які можуть бути використанні в роботі по подоланню проблеми бідності.

Практичне заняття 8

Тема: Використання позитивної терапії в психологічній роботі по розвитку стратегій економічного благополуччя

Питання до обговорення

1. Основна характеристика та складові методу позитивної психотерапії.
2. Особливості використання позитивної психотерапії щодо підтримки психологічного здоров'я осіб з низьким економічним статусом
3. Психодинамічний диференційний аналіз змісту конфліктів як чинників, що перешкоджають розвитку достатку.
4. Характеристика 5-крокової стратегії психотерапевтичної допомоги.

Ключові поняття: позитивна психотерапія, positum-підхід, психологічне здоров'я, притча, метафоричний перенос.

Психологічний практикум

1. Робота з притчами (див. завдання для самостійної роботи). Охарактеризувати особливості використання притч: їх мета, сутність, висновки (Додаток Б).
2. Робота в міні-групах. Визначення відповідних рис характеру, типу темпераменту, розвиток вольових якостей, особливості розуму, інтелекту, інтуїції тощо, які мають вплив на спрямованість особистості до багатства та формування відповідного типу мислення.
3. Тренінг гармонійних стосунків з грошима.

Тематика доповідей (презентацій)

1. Психологія бідності – несвідомі установки та сценарії поведінки.
2. Вплив резиліентності на вирішення матеріальних проблем.

Самостійна робота

Позитивна терапія є підходом в психологічній роботі, який акцентує увагу на розвитку позитивних емоцій, сили, ресурсів та можливостей людини.

При опрацюванні теми ЗВО слід визначити, що використання позитивної терапії в контексті бідності та розвитку достатку може мати наступні елементи:

Позитивна терапія сприяє зверненню уваги на позитивні аспекти в житті клієнта, навіть у ситуації бідності. Психолог допомагає клієнту виявити свої сильні сторони, навички та ресурси, які можуть бути використані для покращення їх фінансової ситуації. Наприклад, розгляд можливостей для підвищення кваліфікації, розвитку підприємництва або залучення до роботи в сфері, яка їм подобається.

Позитивна терапія сприяє розвитку позитивних емоцій, таких як радість, вдячність, оптимізм та надія. Психолог сприяє клієнту усвідомленню та впровадженню ритуалів дякування, зосередженню на приємних моментах у житті, а також використанню позитивних підсилювачів у їхньому повсякденному житті. Це допомагає створити позитивну настанову та резилієнтність у вирішенні фінансових проблем.

Позитивна терапія може використовуватися для розвитку фінансової самосвідомості та усвідомлення клієнтом свого відношення до грошей та фінансових можливостей.

Позитивна терапія допомагає клієнтам виявляти та перетворювати негативні переконання, які можуть утримувати їх у бідності. Психолог працює з клієнтом над ідентифікацією негативних переконань про гроші, достаток та можливості підвищення свого статусу. Потім разом вони розробляють нові, позитивні переконання, які сприяють мотивації досягнення фінансового благополуччя.

Позитивна терапія може включати роботу з клієнтом над розробкою фінансових стратегій та плануванням. Психолог допомагає клієнту установити мети, розробити кроки для досягнення цих метою, інтегрувати позитивні підсилювачі в процес планування та створення фінансової стабільності.

Позитивна терапія може сприяти залученню клієнта до соціальної підтримки та розвитку мережі контактів, які можуть бути корисними для покращення їхньої фінансової ситуації. Психолог може працювати з клієнтом над зміцненням відносин з родиною, друзями або спільнотою, щоб отримати підтримку, ресурси та можливості розвитку.

Позитивна терапія може включати елементи фінансової грамотності, що допомагають клієнтам розуміти основні принципи фінансового управління. Психолог сприяє розвитку навичок бюджетування, управління кредитами,

планування інвестицій та збереження. Це допомагає клієнтам стати більш компетентними в управлінні своїми фінансами та досягненні фінансової стабільності.

Позитивна терапія допомагає клієнтам зміцнити свою самоствердженість і самоповагу, що є важливими чинниками в подоланні бідності. Психолог працює з клієнтом над розвитком позитивного ставлення до себе, віра в свої здібності та визначення своїх цінностей. Це допомагає клієнтам змінити своє ставлення до грошей та розвитку фінансових можливостей.

Позитивна терапія сприяє стимулюванню позитивних змін у житті клієнтів, що сприяють покращенню фінансового становища. Психолог працює з клієнтом над розробкою малих кроків та досягненням маленьких перемог, які допомагають побудувати позитивний настрій та зберегти мотивацію для подальших зусиль.

Позитивна терапія сприяє розвитку здорового сприйняття багатства та достатку. Психолог працює з клієнтом над зміною їхнього сприйняття проблеми.

Позитивна терапія допомагає клієнтам усвідомити їхні індивідуальні цінності та розуміти, як фінансові ресурси можуть служити цим цінностям. Психолог працює з клієнтом над з'ясуванням їхніх переваг, інтересів та мети життя, що допомагає встановити зв'язок між фінансовими ресурсами та досягненням більш важливих цілей.

Позитивна терапія сприяє розвитку мінливості та гнучкості мислення, що допомагає клієнтам адаптуватися до змін у своїй фінансовій ситуації. Психолог працює з клієнтом над зміною їхнього сприйняття втрати та невдачі, навчає їх бачити зміни як можливості для зростання та розвитку, а не як перешкоди.

Позитивна терапія може бути проведена в форматі групових сесій, де учасники можуть поділитися своїми досвідами, надихатися одне від одного та отримувати підтримку у подоланні бідності та розвитку достатку. Групова підтримка допомагає зменшити почуття самотності та стигматизації, а також сприяє обміну ідеями та ресурсами.

Позитивна терапія допомагає клієнтам розвивати позитивні звички, які сприяють розвитку достатку. Психолог працює з клієнтом над формуванням регулярних практик, таких як збереження, інвестування або розвиток підприємницьких навичок. Це допомагає клієнтам створити сталі звички, які підтримують їхню фінансову стабільність та розвиток.

Позитивна терапія може допомогти клієнтам розкрити та перебороти ментальні блоки, які перешкоджають їм отримувати багатство та розвиватися фінансово. Психолог працює з клієнтом над розробкою стратегій для подолання страху, віру в недостатність або інших обмежуючих переконань, які

перешкоджають досягненню фінансового успіху.

Загалом, застосування позитивної терапії в психологічній роботі по подоланню бідності та розвитку достатку допомагає клієнтам перебороти негативні емоції та переконання, зосереджуватися на позитивних аспектах життєдіяльності та досягнення достатку чи розвитку багатства.

В практиці позитивної терапії досить поширеним підходом є використання притч, приказок тощо. Ці літературні форми мають потужну силу комунікації та можуть бути ефективними інструментами для спілкування, вчіння та зміни в психотерапевтичному контексті.

Особливості використання способів, які допомагають використовувати притчі та приказки в позитивній психотерапії:

Метафоричний перенос. Притчі і приказки можуть використовуватися для передачі певних ідей, концепцій або цінностей через метафоричний перенос. Психолог може розповісти притчу, яка містить схожу ситуацію або проблему, з якою зіткнувся клієнт. Це допомагає клієнту сприйняти свою ситуацію з іншого ракурсу і сприяє зміні перспективи.

Заохочення до саморефлексії. Розповідь притчі або приказки може надихнути клієнта задуматися про власну ситуацію і знайти внутрішні ресурси для вирішення проблем. Це може сприяти саморефлексії, розвитку нових розумінь і збільшенню самосвідомості.

Зміна сприйняття. Притчі та приказки можуть допомогти клієнту перекласти свою історію в новий контекст або створити новий наратив. Це може бути особливо корисним для клієнтів, які почуваються невпевненими у певному способі мислення або дії і не можуть знайти вихід. Розповідь притчі може допомогти розширити горизонти й можливості для зміни.

Побудова аналогій. Притчі та приказки можуть бути використані для побудови аналогій між ситуаціями або проблемами, з якими стикається клієнт, і іншими відомими або загальновідомими історіями. Це допомагає клієнту розуміти свою ситуацію краще і знаходити можливі шляхи вирішення, основані на досвіді інших людей.

Релаксація та розвага. Притчі та приказки можуть бути використані для створення релаксаційної атмосфери або як інструменти розваги. Розповідь цікавої притчі може відволікти увагу клієнта від стану напруженості або стресу і допомогти йому зосередитися на чомусь позитивному та непов'язаному з проблемою.

Підтримка самовираження. Використання притчі або приказки може стати інструментом для підтримки самовираження клієнта. Клієнт може знайти в них загальний контекст або символіку, яка допоможе йому висловити свої почуття,

думки та досвід.

Важливо пам'ятати, що кожен клієнт унікальний, і не всі притчі або приказки можуть підійти для всіх ситуацій. Психолог повинен враховувати індивідуальні потреби та характеристики клієнта, його контексту і вибрати такі притчі або приказки, які найкраще відповідають конкретній ситуації. Також важливо мати на увазі, що притчі і приказки не є панацеєю і мають використовуватися в контексті більш широкої психотерапевтичної роботи та підтримки.

Завдання:

1. Підібрати притчі, приказки стосовно достатку, багатства, бідності.
2. Як описується проблема бідності та багатства в художній літературі?

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. Вкажіть сутність позитивної терапії.
2. Назвіть основні складові методу позитивної психотерапії.
3. Назвіть сутність 5-крокової стратегії психотерапевтичної допомоги.
4. Яким чином позитивна терапія допомагає клієнтам виявляти та перетворювати негативні переконання, які можуть утримувати їх у бідності?
5. Назвіть способи використання творчості в позитивній психотерапії, спрямовані на подолання проблеми бідності.

Практичне заняття 9

Тема: Практика застосування наративного підходу по подоланню бідності

Питання до обговорення

1. Основні принципи наративної практичної психології (Д.Епстон).
2. Поняття бідності та багатства з позицій наративної психотерапії.
3. Поняття екстерналізації, деконструкції, пошуку унікального епізоду, написання листів-відгуків та створення спільних документів.
4. Візуально-нاراتивний підхід, нарадрама
5. Застосування методика ТОМ в роботі по подоланню бідності

Ключові поняття: наративна психологія, наратив, нарадрама, акровірш, сінквейн, карти наративної практики.

Психологічний практикум

1. Опрацювання особливостей застосування автобіографічного наративу
2. Опрацювання техніки складання акровірша.
3. Опрацювання техніки складання сінквейну.
4. Опрацювання техніки роботи з картами наративної практики.

Самостійна робота

Наративний підхід у психології може мати важливе значення для подолання проблеми бідності. Він допомагає людям перетворити свої негативні життєві досвіди і змінити спосіб, яким вони сприймають себе та свою ситуацію.

Ключовим принципом наративного підходу є розуміння того, що кожна людина має свою історію і переживання, які формують її уявлення про світ і самого себе. У контексті бідності, наративний підхід допомагає людям переглянути свою історію та змінити спосіб, яким вони розуміють свою ситуацію.

Одним з основних елементів наративного підходу є створення нових, позитивних історій. Психолог-консультант співпрацює з клієнтом, щоб допомогти йому розкрити потенціал та переконатися, що він може бути автором своєї власної історії. Це допомагає підкреслити сильні сторони та ресурси людини, які можуть сприяти подоланню бідності.

Другий елемент наративного підходу - це перегляд стереотипних уявлень про бідних людей. Він допомагає людям збагатити свої історії та розширити їхні можливості, незважаючи на обставини. Психолог-консультант сприяє процесу переоцінки власних переконань, розширенню меж і можливостей, а також розвитку нових навичок і компетенцій, які можуть бути корисними для покращення матеріального становища.

Третій елемент наративного підходу - це створення позитивного контексту для зміни. Психолог-консультант працює з клієнтом по усвідомленню і розширенню суспільного контексту, щоб створити умови, сприятливі для зміни у сфері бідності. Це може включати співпрацю з громадськими організаціями, владою та іншими зацікавленими сторонами для створення програм і політик, спрямованих на боротьбу з бідністю та підтримку соціально вразливих груп.

Психолог-консультант також може працювати з клієнтами індивідуально, допомагаючи їм розвивати позитивну самооцінку, віру у свої можливості та навички розбудови стійкого фінансового стану. Це може включати роботу над

формуванням фінансової грамотності, розвитком навичок планування бюджету, пошуку можливостей заробітку та підтримкою в процесі пошуку роботи або отримання освіти.

Додатково, нарративний підхід може допомогти клієнтам розуміти та перетворювати свої внутрішні діалоги та переконання щодо бідності. Це включає роботу над позитивним переосмисленням досвіду бідності, розвитком резилієнтності та вмінням знаходити нові можливості в складних ситуаціях. Психолог-консультант допомагає клієнтам створювати нові нарративи, які сприяють розкриттю їхнього потенціалу та відновленню контролю над своїм життям.

Важливо зазначити, що психолог-консультант працює в команді з іншими спеціалістами, такими як соціальні працівники, економісти та юристи, щоб забезпечити комплексний підхід до розв'язання проблеми бідності. Цей колективний підхід дозволяє з'єднати ресурси і знання з різних галузей, щоб ефективно впливати на фактори, які призводять до бідності.

Наративний підхід також може бути використаний для просування соціальних змін і усунування системних нерівностей, які сприяють поширенню бідності. Психолог-консультант може працювати на різних рівнях, від індивідуального супроводу до громадської мобілізації та застосування нарративного підходу в політичній сфері. Це може включати залучення до діалогу з різними стейкхолдерами, створення свідомості про проблему бідності та формування альтернативних нарративів, які підкреслюють важливість рівності, справедливості та соціального захисту.

Особливу увагу варто приділити підтримці груп, що перебувають у складних соціально-економічних умовах, таких як безробітні, мігранти, самотні батьки та інші уразливі категорії населення. Шляхом прослуховування їхніх історій, психолог-консультант може допомогти відновити їхню гідність, збільшити самооцінку та розвивати навички, необхідні для виходу з бідності.

В цілому, нарративний підхід в психології є потужним інструментом для подолання проблеми бідності. Він допомагає перетворити негативний досвід у позитивні нарративи, активізує ресурси та допомагає змінити спосіб, яким люди сприймають себе і свою ситуацію.

Під час опрацювання теми, ЗВО варто звернути увагу на особливості застосування нарративного підходу до проблеми бідності. Оскільки цей напрямок має кілька корисних аспектів:

1. Переосмислення історій. Наративний підхід допомагає людям переглянути свою історію та знайти нові способи розуміння своєї ситуації. Вони можуть знайти приховані ресурси, сильні сторони та можливості, які

допоможуть їм рухатися вперед і подолати бідність.

2. Вплив на самооцінку. Наративний підхід допомагає підкреслити позитивні аспекти особистості та досягнення клієнта. Це може допомогти підвищити самооцінку та віру в власні здібності. Коли людина вірить у себе, вона більш мотивована зробити зміни в своєму житті, що може сприяти подоланню бідності.

3. Розвиток нових життєвих навичок. Наративний підхід сприяє розвитку нових навичок і стратегій, які можуть допомогти людям вийти з бідності. Це може включати фінансову грамотність, планування бюджету, пошук роботи або навчання, а також розвиток міжособистісних та комунікаційних навичок.

4. Розширення соціальної підтримки. Наративний підхід може сприяти побудові соціальної підтримки та спільнот, які допомагають людям, що перебувають у бідності. Це може включати розвиток групових програм або спільнотних ініціатив, які сприяють обміну ресурсами, ідеями та підтримкою між учасниками.

Важливо зазначити, що наративний підхід до подолання проблеми бідності не замінює необхідності системних змін і соціальної справедливості. Він може служити як додатковий інструмент, що сприяє психологічному благополуччю і розвитку особистості у контексті боротьби з бідністю.

Психолог-консультант, працюючи з клієнтами, може використовувати різні методи наративного підходу, такі як розповідь історій, життєвий наративний аналіз, постановка нових цілей і формулювання планів дій. Вони можуть сприяти змінам у сприйнятті себе, переконаннях та розумінні своєї ситуації, що може позитивно вплинути на ставлення до бідності і можливості змінити своє життя.

Однак, для ефективного подолання проблеми бідності необхідно поєднувати психологічні підходи з соціальними, економічними та політичними заходами. Важливо враховувати ширший контекст бідності, враховувати соціальні нерівності, сприяти доступу до ресурсів, забезпечувати рівні можливості та підтримку соціально вразливих груп.

Таким чином, психолог-консультант, використовуючи наративний підхід, може допомогти клієнтам змінити свої історії і перспективи на життя, збільшити самооцінку та навички для розвитку, а також підтримувати їх у процесі пошуку ресурсів та покращення матеріального становища.

Використання наративного підходу в роботі з проблемою бідності може створити позитивний вплив на психологічний стан та можливості людей, що перебувають у цій складній ситуації.

Завдання:

Як психолог-консультант, використовуючи наративний підхід, опишіть

яким чином можна сприяти подоланню проблеми бідності на прикладі конкретних напрямків:

- 1) розкриття ресурсів і сильних сторін;
- 2) розвиток фінансової грамотності;
- 3) підтримка при пошуку роботи або навчанні;
- 4) розвиток міжособистісних та комунікаційних навичок;
- 5) створення позитивних наративів;
- 6) підтримка громадської мобілізації.

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. Вкажіть сутність наративної психології.
2. Дайте визначення поняття «наратив» в психології.
3. Назвіть основні принципи наративної психотерапії.
4. Як визначається бідність та багатство з позицій наративної психотерапії?
5. Назвіть методики, що використовуються в наративній психотерапії.
6. В чому полягає сутність візуально-наративного підходу?
7. Назвіть сутність нарадрами.
8. Назвіть техніки наративної психології, які можуть використовуватись в роботі по подоланню проблеми бідності.

Практичне заняття 10

Тема: Застосування письмових практик та технік психологічної роботи, спрямованих на розвиток достатку

Ключові поняття: письмові практики, досліджувальні техніки, вікно Джогарі, метод Декарта, матриця Ейзенхауера.

Психологічний практикум

1. Ознайомлення з досліджувальними техніками. Застосування техніки «Вікно Джогарі» з метою розвитку достатку.
2. Робота в парах. Застосування методу Декарта. Обговорення.
3. Робота в парах. Застосування матриці Ейзенхауера в психологічній роботі по розвитку багатства.
4. Робота в парах. Опрацювання техніки планування і фантазування.

Застосування колажу візуалізації.

5. Робота в парах. Застосування письмової техніки пошуку прихованих грошових ресурсів.

Самостійна робота

Застосування письмових технік та практик може бути корисним інструментом для розвитку достатку та благополуччя. Ведення щоденника, складання списків цілей, написання планів та листів можуть допомогти у досягненні благополуччя, поліпшенні стану здоров'я та загального самопочуття.

Однією з письмових практик, спрямованих на розвиток достатку, є ведення фінансового щоденника або журналу витрат. Записування всіх витрат допомагає стежити за фінансами, виявляти зайві витрати та зосереджувати увагу на елементах, де можна зекономити. Це також дозволяє створити бюджет і планувати фінансові цілі, наприклад, збереження на майбутнє або покупку певної речі.

Щоденник вдячності є ще однією корисною практикою. Прийом полягає в тому, щоб щоденно записувати кілька речей, за які особа може бути вдячна. Це можуть бути як матеріальні речі, так і нематеріальні блага, наприклад, здоров'я, любов, підтримка близьких тощо. Ця практика сприяє культивуванню позитивної настанови та підвищує рівень задоволення від життя.

Створення списків цілей є ще однією ефективною письмовою технікою. Полягає в записі своїх цілей на папері, будь то короткострокових або довгострокових. Це надає чіткого уявлення про те, чого індивід хоче досягти, і стимулює діяти в напрямку цих цілей. Можна розбивати великі цілі на менші підцілі і складати плани досягнення.

Для досягнення цілей та розвитку достатку також можна використовувати техніку написання планів. Складання конкретних планів дій допомагає структурувати процес досягнення мети і визначити необхідні кроки. Наприклад, якщо ціллю є отримання підвищення на роботі, можна написати план, який включатиме навчання нових навичок, виконання додаткових завдань і багато іншого.

Окрім цього, ведення журналу саморозвитку може бути корисним інструментом для особистого росту та досягнення більшого благополуччя. Записування своїх думок, почуттів, досягнень і навчальних моментів дозволяє бути свідомим власного прогресу і зосереджуватися на розвитку особистих сильних сторін. Ведення такого журналу також може допомогти виявити шаблони думок та поведінки, які можна покращити або змінити для досягнення більшого достатку та благополуччя.

Таким чином, письмові техніки та практики можуть бути потужними інструментами для розвитку достатку та благополуччя. Оскільки вони допомагають створити структуру, усвідомити свої цілі і бажання, зосередитися на позитивних аспектах життя та підтримувати мотивацію до досягнення успіху.

Завдання:

Опрацювавши матеріал теми, охарактеризувати сутність письмових технік та практик, які можуть сприяти розвитку достатку та благополуччя:

1. Листи метафоричного написання.
2. Візуалізація мети.
3. Планування та рефлексія.
4. Створення амбітних, але реалістичних цілей.
5. Графік успіху.
6. Журнал вдячності.
7. Відкриті листи собі.

Література

[2, 3, 6, 7, 9, 10, 12, 15, 16, 19]

Контрольні питання

1. Вкажіть сутність методу Декарта.
2. Назвіть письмові техніки та практики, спрямовані на подолання бідності та розвиток достатку.
3. Вкажіть сутність матриці Ейзенхауера.
4. В чому сутність техніки експресивного письма Пеннебекера?
5. В чому користь ведення щоденника витрат?
6. В чому ефективність техніки створення списків цілей?

2 САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота ЗВО – це внутрішньо організована, цілеспрямована активна діяльність як за завданням, так і за власним бажанням, спрямована на закріплення, розширення та поглиблення знань, умінь і навичок, а також на засвоєння нового матеріалу без сторонньої допомоги.

Самостійна робота розвиває у ЗВО такі якості: організованість, дисциплінованість, відповідальність, ініціативу, волю, наполегливість в досягненні поставленої мети, формує вміння аналізувати факти та явища, навчає самостійності мислення, яке приводить до творчості, до успіху.

Самостійна робота у процесі підготовки до практичних занять формує системність мислення, працьовитість і вольові якості, підвищує пізнавальний інтерес. Форма навчання передбачає самостійну роботу для поглиблення знань з вивчених тем або отримання знань з тем не розкритих на лекційних заняттях, можливість написання рефератів та доповідей з тем курсу.

Самостійна робота сприяє формуванню у здобувача високої культури розумової праці. Набуті у результаті плідної самостійної роботи, знання та вміння майже завжди гарантують фахівцю можливість знайти найоптимальніший найвірніший вихід з будь-якої ситуації.

Самостійна робота (самопідготовка) має місце:

- при роботі на лекціях, семінарах, практичних та лабораторних заняттях;
- при відпрацюванні поточного матеріалу за конспектами та рекомендованою літературою;
- при підготовці до семінарів та практичних завдань;
- при підготовці до виступу з науковою доповіддю;
- при підготовці до заліку.

Відомо, що знання засвоюються найбільш міцно і свідомо, якщо ЗВО не отримує їх в готовому вигляді, а здобуває в значній мірі самостійно, докладаючи певних зусиль та здійснюючи самостійну розумову та практичну роботу. Він повинен думати, співставляти факти, аналізувати результати досліджень, самостійно робити висновки, виконувати практичні дії.

Самостійна робота з дисципліни «Психологія бідності та багатства» полягає у дослідженні питань, вказаних безпосередньо до кожної теми, а також розв'язанні психологічних задач.

Завдання для самостійної роботи включають:

- реферування та анутовання наукової літератури;
- рішення психологічних завдань;

- моделювання фрагментів поведінки людини з метою їх психологічного пояснення;

- психологічний аналіз життєвих ситуацій;
- звіти щодо самостереження;
- складання словника психологічних понять;
- психологічне спостереження за різними аспектами поведінки людини;
- самоаналіз різних проявів психічної життя.

Супровід та контроль самостійної роботи ЗВО організовані у таких формах:

- узгодження індивідуальних планів (види та теми завдань, терміни надання результатів) самостійної роботи здобувача в межах годин, відведених на самостійну роботу ;
- консультації (індивідуальні), групові з надання допомоги при розробці плану або програми виконання завдання;
- інструктаж за методикою виконання завдання;
- проміжний контроль ходу виконання завдання;
- оцінка результатів виконання завдань.

Короткий зміст самостійної роботи до теми та завдання, які необхідно виконати при опрацюванні літературних джерел, вказано у відповідному практичному занятті.

3 ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

Для підвищення загальної оцінки в процесі поточного оцінювання, ЗВО має можливість підготувати реферат за однією зі вказаних тем (1 реферат протягом вивчення курсу). Реферат здається викладачу на перевірку і захищається на практичному занятті.

1. Психологія багатства і бідності: діти багатих батьків.
2. Проблема зберігання та накопичення грошей.
3. Вплив особистісних якостей на ставлення до грошей.
4. Вплив фінансового благополуччя/неблагополуччя на формування особистості.
5. Ставлення до грошей у різних соціальних груп.
6. Зв'язок психології успіху і психології багатства.
7. Комплексний підхід до подолання та попередження бідності.
8. Комплексний підхід до забезпечення достатку та формування багатства.
9. Багатство – це матеріальне становище чи стан душі?
10. Стати багатим може кожен?
11. Думай і багатій.

12. Бідність як стигма.

Критерії оцінки реферату:

- відповідність змісту реферату заявленій темі;
- ступінь розкриття теми, проблеми;
- технічне оформлення реферату: дотримання необхідною структури (титульний лист, зміст, вступ, глави, параграфи, висновок, список літератури); параметри форматування тексту.

4 МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань ЗВО здійснюється відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка»», погодженого вченою радою НУ «Чернігівська політехніка» (протокол № 6 від 31.08.2020 р.) та введеного в дію наказом ректора НУ «Чернігівська політехніка» від 31.08.2020 р. №26.

Поточний контроль здійснюється у формі опитування, проведення контрольних робіт за темами, дискусій, виконання творчих робіт.

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із ЗВО під час лекцій, практичних занять та консультацій, а також опитувань здобувачів в ході практичних занять, виконання письмових робіт, поточного експрес-контролю та підсумкового тестування рівня навчальних досягнень. Складання іспиту є обов'язковим елементом підсумкового контролю знань для ЗВО, які претендують на оцінку «відмінно».

Наприкінці вивчення кожного змістового модулю проводиться підсумковий тестовий контроль знань ЗВО. Для підвищення модульної оцінки ЗВО за бажанням пише реферат (лише 1 протягом вивчення курсу) на тематику дисципліни «Психологія бідності та багатства», який здає на перевірку викладачеві і усно захищає на практичному занятті.

Оцінювання рівня виконання самостійної роботи на основі перевірки роботи (змістовність і конкретність, достатня повнота викладення питання; завершеність викладення думок, відсутність повторів; професійна грамотність; правильність в оформленні роботи), впевненість та аргументованості на захисту.

Варіанти завдань до самостійної та контрольної робіт, підсумкові модульні тести, теми рефератів знаходяться в пакеті документів на дисципліну. Результати самостійної та контрольної роботи, оцінка підсумкового контролю є складовою модульних оцінок. Модульні оцінки доводяться до відома ЗВО до початку сесії. Здобувачі наприкінці вивчення дисципліни складають іспит, в результаті чого можуть підвищити свою оцінку.

У випадку, якщо здобувач протягом семестру набрав 60 балів, він за своїм бажанням може отримати оцінку «задовільно» за результатами поточного та модульних контролів.

Політика дотримання академічної доброчесності ґрунтується на «Кодексі академічної доброчесності Національного університету “Чернігівська політехніка”», погодженого вченою радою НУ “Чернігівська політехніка” (протокол № 6 від 31.08.2020 р.) та введеного в дію наказом ректора НУ “Чернігівська політехніка” від 31.08.2020 р. №26.

5 ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Психологічна сутність проблеми бідності.
2. Особливості суб’єктивної, об’єктивної та абсолютної сторін розуміння бідності, їх показники.
3. Особливості розуміння бідності та багатства в рамках психологічного, соціо-культурного та економічного підходів.
4. Причини бідності.
5. Індивідуально-типологічні риси бідності
6. «Психологія бідності» як спосіб мислення
7. Основні характеристики психологічного портрета бідного.
8. Поняття бідності та багатства: філософсько-культурний аспект.
9. Особливості психоаналітичної теорії про бідність і багатство.
10. Характеристика сутності гуманістичних теорій самоактуалізації та самореалізації.
11. Біхевіористичний погляд на формування навичок підприємництва та вивчену безпорадність.
12. Погляд на феномени бідності і багатства в психології постмодернізму.
13. Поняття економічної соціалізації, її соціально-психологічний аспект.
14. Характеристика факторів економічної соціалізації
15. Структура економічної соціалізації
16. Поняття про гроші та їх соціалізуюча функція
17. Етапи формування уявлень про гроші у дітей
18. Стадії економічної соціалізації.
19. Грошові типи особистості.
20. Бідність та багатство як стилі життя.
21. Поняття об’єктивного і суб’єктивного психологічного благополуччя.
22. Соціально-демографічні показники бідності і багатства.
23. Типологізація стилів життя в контексті психології бідності та багатства.

24. Інструментальні та термінальні цінності в контексті вибору бідності чи багатства як стилю життя.
25. Ціннісні орієнтації осіб із різним рівнем матеріального забезпечення.
26. Проблема стигматизації бідних.
27. Основні підходи до визначення соціального капіталу.
28. Етапи набуття психологічного капіталу та особливості набуття соціального капіталу бідними та багатими.
29. Психологічні властивості бідних та багатих в контексті набуття соціального капіталу.
30. Зв'язки між економічним статусом, компонентами та соціально-психологічними особливостями стилю споживання матеріальних благ.
31. Вплив соціальних установок на розвиток бідності та досягнення багатства. Сутність та особливості психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності.
32. Характеристика напрямків психосоціальної роботи щодо подолання та попередження бідності: економічна психосоціальна робота, фінансова, психологічна, комунікаційна психосоціальна робота.
33. Особливості корекції бідності за В. Васютинським, її напрямки.
34. Техніки, спрямовані на подолання проблеми бідності та формування прагнень досягнення достатку.
35. Основні риси і ресурси когнітивної терапії в роботі по подоланню проблеми бідності.
36. Усвідомлення та вербалізація неадаптивних концепцій та зміна правил регуляції правил поведінки за А. Беком.
37. Когнітивна модель неврозу (депресії).
38. Раціонально-емотивна терапія Альберта Елліса: основні положення і техніки.
39. АВС-теорія.
40. «Кодекс невротика» та його подолання.
41. Когнітивна модель, або когнітивна тріада депресії.
42. Основна характеристика та складові методу позитивної психотерапії.
43. Особливості використання позитивної психотерапії щодо підтримки психологічного здоров'я осіб з низьким економічним статусом
44. Психодинамічний диференційний аналіз змісту конфліктів.
45. Характеристика 5-крокової стратегії психотерапевтичної допомоги.
46. Психологія бідності – несвідомі установки та сценарії поведінки.
47. Основні принципи наративної практичної психології (Д. Епстон).
48. Поняття бідності та багатства з позицій наративної психотерапії.

49. Поняття екстерналізації, деконструкції, пошуку унікального епізоду, написання листів-відгуків та створення спільних документів.
50. Візуально-нарративний підхід, нарадрама
51. Застосування методика ТОМ в роботі по подоланню бідності
52. Особливості застосування письмових технік та практик, спрямованих на розвиток достатку та благополуччя.
53. Використання досліджувальних технік, вікно Джогарі.
54. Метод Декарта і його використання в практиці подолання проблеми бідності.
55. Застосування матриці Ейзенхауера в психологічній роботі подолання проблеми бідності.
56. Опрацювання техніки планування і фантазування, техніки експресивного письма Пеннебекера.

6 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бова А. Динаміка уявлень населення України про суб'єктивно-нормальний дохід / А. Бова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 4. – С. 138–144.
2. Бова А. Уявлення про суб'єктивно-нормальні доходи населення України і Грузії / А. Бова // Соціальна психологія. – 2009. – № 4 (36). – С. 113–120.
3. Васютинський В. О. Питальник «Психологічне тяжіння до бідності»: методологічне обґрунтування, процедура розробки, зміст / В. О. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К. : Міленіум, 2013. – Вип. 32 (35). – С. 54–62.
4. Васютинський В. О. Стиль життя як соціально-психологічна характеристика субкультури бідності / В. О. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К. : Міленіум, 2012. – Вип. 30 (33). – С. 19–32.
4. Губеладзе І. Г. Особливості самовизначення сільської і міської молоді в категоріях «бідні-багаті» / І. Г. Губеладзе // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2011. – Вип. 11. – С. 112–123.
5. Гусєв І. М. Суб'єктивне переживання бідності молоддю: проблема вимірювання та психологічний зміст / І. М. Гусєв // Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. – О., 2013. – Т. 18. – Вип. 22. – Ч. 1. – С. 185–191.
6. Зубіашвілі І. Соціально-психологічна сутність грошей / Ірина Зубіашвілі // Соціальна психологія. – 2008. – № 1 (27). – С. 128–141.

7. Зубіашвілі І. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації / Ірина Зубіашвілі // Соціальна психологія. – 2008. – № 5 (31). – С. 109–122.
8. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у вимірах успішного життєздійснення особистості / Л. Лепіхова // Психологічні перспективи. – 2004. – Вип. 6. – С. 53–66.
9. Лібанова Е. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу / Е. Лібанова. – К., 2008.
10. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця / Е. Лібанова, О. Палій // Ринок праці та соціальний захист : навч. посіб. із соц. політики. – Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 26–32.
11. Мастинець М. В. Соціальні детермінанти споживацької поведінки в сучасному суспільстві : автореф. дис. ... канд. соціол. наук / М. В. Мастинець. – Х., 2009.
12. Момоток О. Дослідження бідності в Україні та шляхи її подолання / О. Момоток // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2011. – № 1 (4). – С. 125–129. Семків І. Довіра в структурі соціального капіталу: психологічний аналіз / І. Семків // Соціальна психологія. – 2010. – № 5 – С. 99–106.
13. Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І. І. Семків // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – К., 2010. – Вип. 10. – С. 699–709.
14. Семків І. І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель : дис. ... канд. психол. наук / І. І. Семків. – Львів, 2009.
15. Семеніхіна Г. В. Вплив соціальних чинників на формування гендерних стереотипів дівчат / Г. В. Семеніхіна, А. І. Єфімова // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. XIV. – Ч. 2. – С. 331–338 Соціальна психологія бідності : монографія / Т. І. Белавіна, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін. ; за ред. В. О. Васютинського ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К. : Міленіум, 2016. – 294 с.
16. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія / Н.М. Дембицька, І.К. Зубіашвілі, О.В. Лавренко, Т.І. Мельничук ; за ред. Н.М. Дембицької. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – 346 с.
17. Ariely D. Predictably irrational / Dan Ariely. – London : HarperCollins, 2008. Lewis O. The culture of poverty / O. Lewis // Explosive Forces in Latin America / John

J. Tepaske and Sydney N. Fisher. – Columbus : Ohio State University Press, 1964.
Lewis O. The culture of poverty / O. Lewis // On understanding poverty: Perspectives from the social sciences / Ed. by D. P. Moynihan. – New York : Basic Books, 1969.

18. Mayer S. E. The Influence of Parental Income on Children's Outcomes / S. E. Mayer. – Wellington : Knowledge Management Group, Ministry of Social Development, 2002.

19. Townsend P. Poverty in the United Kingdom / P. Townsend. – London : Allen Lane and Penguin Books', 1979

7 ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

1. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/_Index.php
2. <http://pidruchniki.ws/psihologiya/Page-5>
3. <http://www.psychology-science.com>
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Українські_онлайн-бібліотеки
5. <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/oper/issue/archive>

8 ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С.Бубнова)

Призначення. Методика спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності.

Інструкції. Даний опитувальник спрямований на дослідження вашої особистості і ваших відносин. Відповідайте по можливості швидко, довго не роздумуючи над кожним питанням. Пам'ятайте, що поганих або хороших відповідей немає, є лише ваша власна думка. Відповідати треба так чи ні. У бланку відповідей це відповідно «+» або «-», які потрібно проставити поряд з номером питання.

Бланк відповідей

Номери питань										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
Σ										
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI

Опитувальник

1. Чи любите ви лежати на дивані та нічого не робити?
2. Любите ви самі заробляти гроші і отримувати від цього задоволення?
3. Часто вас відвідує думка, що хочеться сходити в театр або на виставку?
4. Часто ви допомагаєте близьким по господарству?
5. Вважаєте, що кохання - визначальне почуття в житті?
6. Любите ви читати книги про щось нове, ще невідоме вам?
7. Бажаєте стати босом (начальником який-небудь компанії)?
8. Бажаєте, щоб вас поважали друзі за ваші особистісні якості?
9. Бажаєте самі брати участь в будь-яких громадських заходах (мітингах, страйках) на користь близького вам прошарку населення?
10. Вважаєте, що без спілкування з друзями ваша життя буде тьмяним і

безрадісним?

11. Вважаєте, що було б здоров'я, а все інше додасться?
12. Часто вам хочеться розслабитися (послухати легку музику, наприклад)?
13. Ви обрали свою професію в здебільшого тому, що вона може вам приносити великий матеріальний достаток?
14. Вважаєте, що в житті важливо вміти грати на музичних інструментах, малювати тощо?
15. Якщо хтось з ваших знайомих захворів, ви берете час, щоб його відвідати?
16. Ваш шлюб укладений (буде укладено) по коханню?
17. Чи любите ви читати науково-популярні книги?
18. Хотіли в школі стати яким-небудь організатором?
19. Якщо ви зробили непристойний вчинок по відношенню до друзів або співробітників, будете переживати з цього з приводу?
20. Ви вважаєте, що шляхом громадських дій (мітингів, зборів) можна, можливо що-небудь змінити в громадському житті?
21. Можете спокійно обійтися без частого спілкування зі своїми знайомими?
22. Вважаєте, що необхідно яким-небудь чином зміцнювати своє здоров'я (Плавати, бігати, грати в теніс і т. д.)?
23. Головне для вас - ваш настрій в даний момент, а що буде потім - не так важливо?
24. Вважаєте, що головне - це придбати будинок (квартиру), машину і інші матеріальні блага?
25. Любите гуляти по лісу, парку?
26. Як ви вважаєте, потрібно допомагати матеріально тим, хто просить милостиню, або ні?
27. Кохання - це відчуття, яке народжується і вмирає?
28. Хотіли б ви стати вченим або науковим співробітником?
29. Влада - це почесно і значимо чи від її більше клопоту і всяких неприємностей?
30. Хотіли б ви, щоб у вас було більше друзів?
31. Приходило вам в голову зайнятися перебудовою який-небудь громадської організації (клубу, консультаційного пункту, інституту)?
32. Багато свого вільного часу ви хотіли б приділяти спілкуванню?
33. Часто замислюєтеся про своє здоров'я?
34. Вважаєте, що дуже важливо вміти доставляти собі задоволення?
35. Якщо Усе почати спочатку, обрали б ви зараз більше високооплачувану роботу, чим наявна?
36. Хотіли б ви зайнятися фотографією?

37. Вважаєте, що потрібно обов'язково допомогти людині, що впала?
38. Почуття кохання для вас - це першооснова життя чи ні?
39. Часто задаєте собі питання: «А чому саме так?»
40. Хотіли б ви «робити» політику?
41. Чи часто ваш внутрішній голос ставить вам питання: «А чи поважають мене навколишні?»
42. Чи є для вас громадські явища предметом обговорення вдома або на роботі?
43. Якщо ви три дні проведете на безлюдному острові, чи помрете ви від самотності?
44. Катаєтесь на лижах, щоб зміцнити своє здоров'я?
45. Чи часто подовгу мрієте, лежачи з закритими очима?
46. Головне в житті - це робити гроші і створювати власний бізнес?
47. Часто купуєте картини та інші художні вироби або хотіли б їх купити?
48. Якщо хтось з близьких досить довго хворіє, будете за нього виконувати його обов'язки по господарству смиренно і покійно?
49. Любите маленьких дітей?
50. Хотіли б ви створити якусь свою «теорію» (відносності, таблицю» і т. п.)?
51. Бажаєте бути схожим на будь-яку відому людину (актора, політика, бізнесмена)?
52. Важливо вам, щоб вас поважали товариші по службі за ваші професійні знання?
53. Хотіли б ви в даний час що-небудь самі зробити в політиці?
54. Ви людина рішуча?
55. Ходите в сауну, басейн, лазню, займаєтесь аеробікою для підтримки гарного фізичного стану?
56. Нормальний відпочинок - це надзвичайно важливо, чи не так?
57. У житті надзвичайно важливо накопичити матеріальні засоби і передати їх дітям?
58. Хотілося вам колись самому намалювати картину або скласти музику?
59. Коли маленька дитина плаче - це «крик про допомогу»?
60. Для вас важливіше кохати самому, ніж бути коханим?
61. «В усьому хочеться дійти до самої суті» - це про вас?
62. Ви хотіли б, щоб ваші діти стали знаменитими людьми?
63. Хотіли б ви, щоб товариші по службі зверталися до вас по допомогу в особистому плані, як до людині?
64. У громадської життя нехай залишається усе як є?
65. Спілкування - це лише порожня витрата часу?

66. Здоров'я - це не найголовніше в житті, чи не так?

Обробка і інтерпретація результатів

Ступінь виразності кожної з поліструктурних ціннісних орієнтацій особистості визначалася з допомогою ключа, поданого у бланку відповідей. Відповідно до цього підраховується кількість позитивних відповідей во всіх одинадцяти стовпчиках, а результат записується в графі «Σ». За результатами обробки індивідуальних даних будується графічний профіль, відбиваючий виразність кожної цінності. Для цього по вертикалі фіксується кількісна виразність цінностей (за 6-бальною системою), а по горизонталі - види цінностей.

Перерахуємо ці цінності в узагальненому вигляді:

- I. Приємне проведення часу, відпочинок.
- II. Високий матеріальний добробут.
- III. Пошук і насолода чудовим.
- IV. Допомога та милосердя до інших людей.
- V. Кохання.
- VI. Пізнання нового у світі, природі, людині.
- VII. Високий соціальний статус і управління людьми.
- VIII. Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
- IX. Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві.
- X. Спілкування.
- XI. Здоров'я.

Притчі про багатство та бідність

Притча 1.

Одного разу дуже багатий чоловік взяв свого сина в подорож з єдиною метою – показати хлопчикові, що означає жити без грошей. Кілька днів вони провели на фермі у дуже бідній сім'ї.

Після повернення додому батько запитав, чи сподобалася йому поїздка.

– Сподобалася, батьку, – відповів хлопчик.

– Бачив, якими бідними можуть бути люди? – запитав чоловік.

– О, так! – була відповідь.

– А який висновок зробив із подорожі? – знову запитав батько.

– Я бачив, що у нас один пес, а у них чотири. У нас басейн до середини саду, а у них струмок, якому немає кінця. У нас в саду світять заморські ліхтарі, а у них вночі сяють зірки. У нас тераса до переднього двору, а у них простори до самого горизонту. У нас невелика ділянка землі, на якій ми живемо, а у них безкраї поля, які не можна окинути поглядом. Ми купуємо їжу, а вони вирощують її самі. У нас навколо будинку стіни для захисту, а у них друзі.

Батько хлопчика онімів.

І тут син додав: «Я зрозумів, які ми насправді бідні».

Притча 2.

Одного разу Бідність і Багатство посперечалися між собою, хто з них красивіше. Вони довго не могли вирішити це питання самостійно, тому вирішили звернутися до першого зустрічного чоловіка. «Нехай перший що зустрівся нам чоловік вирішить наш спір», - вирішили вони і відправилися вперед по дорозі.

На зустріч їм йшов чоловік середніх років. Він не відразу помітив, що до нього з двох сторін підскочили Бідність і Багатство.

- Тільки ти можеш вирішити наш спір! - нетерпляче загомоніли вони. - Скажи, хто з нас красивіше!

Злякався чоловік, думає: «Якщо скажу, Бідність гарніша, то Багатство розсердиться і піде, а скажу, Багатство прекрасне, то Бідність образиться і мене замучить». Подумав трохи, а потім каже:

– Поки ви так на місці стоїте, я не можу вирішити. Ви пройдіться.

Стали Бідність і Багатство ходити туди-сюди. Подивився на них чоловік і каже:

– Ти, Бідність, дуже хороша зі спини, коли йдеш, а ти, Багатство, просто чудово в момент приходу.

Притча 3.

Справа була давно. Жив працівник на ім'я Федір, йому дуже не подобалося скільки платять за його працю. Він зібрався серйозно поспілкуватися з своїм роботодавцем з цього приводу. Прийшов якимось до Пана, та й каже:

- Здрастуй, пан. Питання мене одне мучить. Ось дивись: я на тебе працюю, багато сил витрачаю, багато поту проливаю. А Платиш ти мені в день всього по п'ять копійок. Я-то не жадібний. Але ось Василю ти платиш в той же день по п'ять гривень. Хоч і працює він стільки ж. Чому така несправедливість?

- Розумне питання, - відповідав пан, - так і бути, Федір, відповім тобі на нього. Тільки спершу піді-но подивитися - бачиш, везуть повз мій двір щось. Так запитай: чи не сіно часом везуть?

Сказано зроблено. Повертається мужик до пана і відповідає:

- Точно так, сіно.

- Сіно це добре, сіно нам потрібно, - каже пан, - а не з Переяславських чи полів часом везуть?

- Не знаю, - відповідає Федір.

- Ну, сходи дізнайся.

Збігав мужик, повернувся:

- І правда, з Переяславських.

- Ай, гарні луки у Переяславському. А що, першого укусу сіно чи другого?

- Не знаю, - каже працівник, - збігати та запитати?

- Біжи, біжи, - каже пан.

Повертається Федір:

- Першого укусу сіно.

- Саме що не є найкраще, значить. Треба брати. А за скільки беруть за віз, не сказали?

Знову біжить мужик до возів, повертається:

- По п'яти рублів просять, пан.

- Дорого беруть, дорого. А не знаєш - дешевше чи віддадуть?

- Не знаю, пане, - відповідає мужик і відкриває вже рот, щоб запропонувати знову збігати і запитати, аж тут заходить Василь і каже:

- Здрастуй, пане! Тут сіно повз нас везли знатне, з Переяславському лугів та першого укусу. За п'ять рублів за віз просили, кровопивці, та сторгувалися з ними на трьох. Так я у двір їх завів, розвантажуюмо.

Повертається пан до Федора, та й каже:

- Ну що, розумієш тепер, чому тобі я плачу по п'ять копійок, а йому по п'ять рублів?

Притча 4.

Стара притча про суть багатства.

Один чоловік довго торгував і нажив велике багатство. Одного ранку, прокинувшись поруч з красунею-дружиною в своїй розкішній віллі в престижному районі великого міста, він подумав:

- Моєму синові скоро сім. У його віці я вже починав працювати за перші гроші, щоб в результаті досягти того, що я маю зараз. Моєму синові не доведеться цього робити. Він добре вивчиться, відразу отримає в руки серйозний капітал, який зможе примножувати. Але важливо, щоб він розумів, що є у нього і що буде з ним, якщо він це втратить. Пора дати йому перший урок життя.

Після сніданку він звернувся до сина так:

- Ти мій майбутній спадкоємець, син. Тобі належить вести корабель нашого бізнесу і нашої сім'ї після мене. І в першу чергу ти повинен зрозуміти вірний напрямок для цього корабля. Сьогодні ти побачиш, що є багатство і що є бідність. Завтра розкажеш мені, що ти зрозумів.

- Так, батько мій, - шанобливо відповів син.

І вони поїхали в село, в якому багато років тому нині багатий батько народився бідняком. Там все було як і раніше. Селяни пасли овець, жили в бідних будинках. Весь день батько і син без зайвих слів дивилися за їх важкою працею, ніч провели в одному з будинків як почесні гості. Вранці вони вирушили назад в місто.

Вдома батько обернувся до сина і заговорив:

- Отже, син мій. Чи була наша подорож повчальною?